

„Ega Sa ometi pahaks ei pane, et Sulle Eesti keeli kirjutan?”

Friedrich Karl Akeli kirjad tulevasele abikaasale Adele Tenzile aastatest 1903–1905

Astri Schönfelder

■ 1902. aasta novembrikuus kohtus noor Tallinna silmaarst Friedrich Karl Akel Tartu neu Adele Tenziga. „On tõesti olemas midagi sarnast nagu eelaimus ja alateadlik hingede sümpaatiat, või kuidas seda kirjeldama peab: teie isik jäi mulle kangekaelselt meelde. Võimalus Teid näha, ei tahtnud end kuidagi leida. Alles 16. sept [1903] esitles dr. K. mind Teile. Meie tutvuse teisel sekundil jutlesin Teiega nii sundimatu, et pidin Teile tookord küll päris mühakana tunduma,” tunnistab Friedrich Akel 19. novembril 1903 preili Adelele saadetud kirjas.

Tärganud sümpaatiast kasvas tihe kirjavahetus Tallinna ja Tartu vahel ning juba 1903. aasta detsembris teatati kihlusest. 1904. aasta algul saadeti Fr. Akel tagalaarstina Vene-Jaapani sõtta ning ainsaks võimaluseks teineteisega kõneleda jäi kirjavahetus. Kaug-Idast Vladivostoki lähistelt asuvast Nikolskist läkitas nooremordinaatorina töötanud Fr. Akel kirju oma noorele kihlatule kuni 1905. a. oktoobrini. Abielluti märtsis 1906, perre sündis neli last.

Jäägu siinkohal kõrvale Fr. Akeli laiahaardeline tegevus arsti ja ühiskonnategelasena, kes oli muu hulgas Kalevi ja Estonia Seltsi ning Tallinna Krediidühisuse esimees, Tallinna linnavolikogu liige ja juhataja, EELK

*Südamest armastatud pruut,
Ega Sa ometi pahaks ei pane, et
Sulle Eesti keeli kirjutan. Eesti kirja-
lugemine ei tee Sulle mingit raskust,
võid edendada veel Sina keele tund-
mist, mis praegu juba kaunis hoiu-
on. – Heera Kõpp viibib alles Tallinnas.
Eila õhtu nägime ühes Eesti felfis,
Pändorinis, kus hästi riietatud muu-
sikat kuuljine ja hoolivalt etendatud
näitemängu nägime. Siiski istujine
fioil kuusi kella 1/2 i. Täna vaatasin
epinist korda Realkooli õpilaste
filmi ja see huvitav töö jõuab peaaegu*

Fr. Akeli kiri Adele Tenzile 12. 01.1904. ERA, f. 5041, n. 1, s. 5

ilmalik asepresident ja aurahukohtunik, tema panus Eesti omariiklusesse 1924. aasta detsembrimässu aegse riigivanema, mitmekordse välisministri ja saadikuna Soomes, Rootsis ja Saksamaal oli suur. Alljärgnev valik noore silmaarsti lembekirju oma tulevasele abikaasale pakub kultuuriloolisi sissevaateid aastatesse 1903–1905.

Erakirjad on nii eneseanalüüs ja tundeväljendus kui ka vastaspoolele pakutav enesekuvand, neis põimuvad oma ajastu eluilm, traditsioonid ja väärtused, näidates ühiskondlik-poliitilisi päevateemasid läbi eraelulise,

isikliku mõttemaailma prisma. Neist kirjadest on loetav armastuslugu tõsisema tutvuse sõlmimisest kuni kihluse ja perekonna loomiseni, siin on jälgitavad vaated era- ja argielustruktuuridele, leidub pilte Vene-Jaapani sõja tagalaarsti elu-olust, on näiteid sajanditagusest galantsest stiilist ja komplimentikultuurist.

Friedrich Akeli dokumentaalsest pärandist

Teisalt kuuluvad need kirjad Friedrich Akeli dokumentaalse pärandi juurde, millest valdav osa on kadunuks jäänud, sest ka Akelite perekonna arreteerimise ja küüditamisega kaasnes omandi arestimine ja konfiskeerimine. Perekonnaarhiiv koos isiklike dokumentidega

on julgeolekuorganite tegevuse käigus „asen-
dunud” Fr. Akeli mahuka uurimistoimiku ning küüditatud abikaasa ja laste lakooniliste arvestustoimikutega.¹

Friedrich Akel arreteeriti 17. oktoobril 1940 ja viidi Patarei vanglasse. Vahistamisorder oli välja antud riikliku julgeoleku leitnandile sm. Kingissepale, selle nime taga peaks peituma Viktor Kingissepa poeg Sergei Kingissepp.² 2. juulil 1941 määras sõjatribunal karistuseks mahalaskmise ühes kogu vara konfiskeerimisega. Surmaotsus viidi täide 3. juulil 1941. Abikaasa Adele Karoline Akel küüditati 1941. aasta suvel Venemaale Kirovi oblastisse, kus ta 1944. aastal suri. Nende poeg Friedrich Akel hukkus 1942. aastal Solikamski vangilaagris, ka tütar Asta viidi koos perekonnaga Siberisse. Vanimal tütreil Vilma Akelil õnnestus päästa isa väärtuslik piiblikogu ning

Friedrich Akeli
tulevane abikaasa
Adele Tenz umbes
1904. aastal.
ERA, f. 5041, n. 1,
s. 5, l. 34

¹ ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee lõpetatud uurimistoimikute kollektsioon ERAF, f. 130SM, n. 1, s. 8928. Vt. samas ka Fr. Akeli arreteerimisel koostatud läbiotsimisprotokoll võõrandatud esemete ja dokumentide loeteluga (l. 18–20 jj.). Konfiskeeritud väärisesemed anti üle NKVD finantsosakonnale, era- ja ametialase kirjavahetuse hävitamise kohta on koostatud akt (l. 35).

Fr. Akeli poja Fr. Akel jr. kohta ERAF, f. 129SM, n.1, s. 28627. Abikaasa Adele (Adele) ja tütre, diplomaat Damasius Treudega abiellunud Asta Treude kohta 14. juunil küüditamisele kuulunute arvestustoimikud ERAF2-M/O, n. 1, s. 557, ERAF2-M/O, n.1, s. 1000. Fr. Akeli ametialase tegevuse kohta leidub materjale mitme riigiasutuse fondis, vt. Välisministeerium (ERA, f. 957), Riigikantselei (ERA, f. 31) jm.

² ERAF, f. 130SM, n. 1, s. 8928, l. 7–8; vt. ka Fr. Akeli uurimistoimikule tuginev elulugu, autor märkimata – ERA f. 5041, n. 1. s. 1, l. 3.

see koos väheste perekonda puudutavate dokumentidega Rootsi toimetada.

Piiblikogu andsid tütre Vilma Akel ning Rootsi diplomaadiga abiellunud ja juba 1940. aasta algul Eestist lahkunud Lia von Sydow 1969. aastal hoiule Eesti Teaduslikule Selt-sile Rootsis. 1999. aastal annetasid pärijad 15 rariteetsest piiblist koosnenud kogu Eesti Akadeemilisele Raamatukogule. 2010. aastal kinkis Friedrich Akeli tütrepoeg Douglas von Sydow Eesti Riigiarhiivile kollektsiooni oma ema ja tädide kogutud dokumentidest Fr. Akeli kohta. Kollektiooni kuuluvad ka ära-kiri detsembris 1940 SaRK ametniku koostatud arestitud varanduse nimekirjast, millele ilmselt Vilma Akel on märkinud: „27. dets. avati pits. toad, viidi veel viimased arstiriistad ja tehti see ametlik nimestik.” Lisandus nimekiri paarisajast Fr. Akeli raamatukokku kuulunud raamatust. Pöördele on Vilma Akel kirjutanud: „Peale varanduse konfiskeerimist leidsin need raamatud põrandalt, korraldasin riulile ja koostas nimestiku – kõik jäi maha...”³

Eestisse tagasi jõudnud fotode, ajaleheväljalõigete ja muude üksikdokumentide seas olid ka Friedrich Akeli kirjad oma tulevasele abikaasale Adele Tenzile. Üleantud materjalidest moodustati Riigiarhiivis fond nimega „Friedrich Karl Akeli perekonna dokumentide kollektsioon” (ERA, f. 5041).

Kõlblus, naised ja rahvuslus

Millest räägivad preili Adelele saadetud kirjad? Ehk Ea Janseni sõnadega küsides: millised olid need avalikkuses käsitletud ja olulised teemad, mis kiirgusid tagasi privaatsfääri, kujundasid hoiakuid ja käitumist, ning mis kandus omakorda eraelust kollektiivse murena üldsuse ette?

Kirjavahetuse alguses, 1903. aasta sügisel, oli Pärnumaal Hallistes Kaubi karjamõisa omaniku pojana sündinud Fr. Akel 32-aastane, lõpetanud Tartu Ülikooli, olnud EÜS-i

esimees, töötanud Riias, Varssavis, Berliinis ja Leipzgis ning praktiseeris Tallinnas. Oma senise elukäigu jutustab Fr. Akel 22. oktoobril 1903 preili Adelele saadetud kirjas.

Adele Karoline Tenz sündis 1884. aastal Tartus sadulsepp Adolph Tenzi – meetrika-raamatu järgi ka Adam Widrik Tõnse⁴ – ja tema naise Elisabethi perekonnas. Tartu saksastunud väikekodanlik linnamiljöö andis Adelele eesti keelest parema saksa keele, tsaaririigi keele- ja hariduspoliitika ka vene keele oskuse, ning kirjavahetus Adele ja Friedrichi vahel käiski peamiselt saksa keeles. 182 säilinud kirjast ajavahemikus 1903–1907 on eestikeelseid 17. Säilinud on üksnes Fr. Akeli kirjad, Adele Tenzi vastuskirju kollektsioonis ei ole.

Ajastu konversatsiooninormid ja ühiskonnasisene rollijaotus, küllap ka kirjutajate vanusevahe ja isiklikud hoiakud määrasid teemad, millest 19-aastase neiuga kirja teel vestelda. Noore daamiga ei arutatud poliitikat ega kujuneva eesti avalikkuse sõlmküsimusi, nagu agraarreformide vajalikkus, patronaadiküsimus või baltisaksa seisuseühiskonnale vastanduvad rahvusluse strateegiad. Kõnealune kirjavahetus on romantiline ja tundeelu kirjeldav, siin peegelduvad mitmed ajastuomased vaated kõlbelistel teemadel, kujundatakse ühiseid vaimseid huve, leidub lugemissoovitusi ja arutlusi kirjandusest ning muidugi seltskonnakroonikat. Teisalt võetakse kõne alla sajandivahetuse eesti haritlaskonda, kujunevaid keskkihte ja eriti linnakodanlust vaevanud saksastumise ja eesti keele küsimus. Kaasaegsed ise tajusid haritud, keskklassi kuuluva eesti naise küsimust, eestikeelse perekonna ja kodu rajamist valusa teemana.

Ehkki veel valdavalt saksakeelsena, kuulub Adele Tenz 20. sajandi alguse rahvusliku tõusu harjal ärganud noorte hulka. Enam ei lähe rahvuslike ringkondade tähtsamad sündmused „märkamatu meie armsatest daamidest mööda. Seda tähelepanekut ei saanud ju varem teha“ (13.11.1903), tunnis-

³ ERA, f. 5041, n. 1, s. 2, l. 7, 9.

⁴ EELK Tartu Maarja kogudus, EAA, f. 3148. n. 1, s. 72, l. 6p (saksa pihtkond).

tas Fr. Akelgi mentaalsete muutuste algust. 20. jaanuaril 1905 rõõmustati ühiselt eesti-vene bloki võidu üle Tallinna linnavalimistel (20.01.1905). Adele laulis Aleksander Lätte segakooris, kus muusikaharrastuse kõrval edendati ka rahvuslikku meelsust.

Ühisesse tutvusringkonda kuulusid Fr. Akeli ülikoolikaaslased Karl Menning, Aleksander Paldrok, Rudolf Hurt, Johan Köpp ja mitmed teised 20. sajandi alguse eestlaskonna ärksamad tegelased. Enamikku neist mainitaksegi koduses miljöös, mille iseloomulikumaks näiteks on Jaan Tõnissoni külaskäigu kirjeldus 16. novembril 1903 saadetud kirjas. Leidub värvikaid repliike Karl Menningu, Aleksander Paldroki ja Karl August Hermannini perekonna aadressil ning mitmeid teisi olustikku iseloomustavaid kilde. Ent meelelahutusliku seltskonnakroonika ning rohkelt puistatud galantsuste kõrval leidsid käsitlemist ka tõsisemad teemad.

Iseloomulik on seegi, et 1905. aasta sündmustest ja ideelistest murrangutest – Fr. Akel jõudis Vene-Jaapani sõjast tagasi sama aasta hilissügisel – leidis kommenteerimist üksnes naisküsimus. Pikemalt peatuti Lui Oleski skandaalsel vabaabielul Minni Kurs-Oleskiga. Fr. Akeli hukkamõistu leidsid nii „freie Liebe” kui ka „eesti naissoost noorust haaranud vabaduse tume tung” (14.04.1905). Viimasega vihjati Postimehe veergudelt üles kerkinud „pruunseelikute skandaalile”, milles süüdistati Tartu naisgümnasiste kõlvatus läbikäimises vene üliõpilastega. Fr. Akeli kirjades seevastu heiastub ideaalina traditsioonitruu väikekodanlik peremudel salongidaamist abikaasa, klaverimängu ja kaunite kunstidega, ent seltskondlikult uudse momendina pakutakse siin ka eestikeelset konversatsiooni. Oma tõekspidamised abielust ja naise kutsumusest võtab Fr. Akel kokku kiitusena Adele tubliduse eest: „Das Weib trachtet unendlich mehr danach, glücklich zu machen als glücklich zu sein.” (07.12.1903)⁵ Kõlblus-teemaga haakub kirjades emakeele küsimus

ning uue rahvusliku eneseteadvuse omaksvõtmine. Ümberrahvastumise soospetsiifika tegi muret mitmetele meesharitlastele. Nii pidas Johan Köpp rahvuslikus vaimus kasvatatud naiste vähest juurdekasvu tõsiste eesti kodude loomisel suurimaks takistuseks,⁶ kuid ka 1903. aastal Tartusse elama asunud Aino Kallas kummastas „balti naisi”, nende ahtaid mõttepiire ja halvustavat suhtumist eesti üritusse. Eestluse nõrgim koht on naistes, tõdes ta.⁷ Ka Fr. Akel muretses oma kirjades „äraspidise eesti naissoo” pärast.

Niisiis paneb tulevane perekonnapea rõhku oma väljavalitu rahvusliku teadvuse kasvatamisele ja keele edendamisele. Soovitatakse vastavat lektüüri – „Kalevipoega” ja Juhan Liivi jutte – ning kiidetakse Adele jõudsalt edenevat eesti keelt: „Ei võinud mitte arvata, et Teie juba nii toredasti Eesti keeli ka kirjutate. Stil on tore ja keel soraw, muud kui mõned pisikesed kirjutuse wead tulewad ette. Kui kõik haritud Eesti neid emakeele tundmises nii kaugel oleks kui Teie, siis võiks rahwas oma paremate tüttarte pääle täie õigusega uhke olla. Kui Teie aegapidi weel pisut loete, siis saate selle keele warsi täiesti kätte ja see on ometi üks ülitore asi – eks?” (12.11.1903). Veelgi enam, Adelele pannakse südamele, et ta veenaks Tartu kodanlikke preiliseid ja prouasid jätma kadakamentaliteeti. Ent sajandi alguse kirja-des jääb saksa keel ikka veel suupärasemaks, loomulikumaks, väljendusrikkamaks, eriti kui arutletakse saksa ja vene kirjanduse üle. Ka eestikeelsetes kirjades, mis ongi rohkem keeleharjutusena mõeldud, tuleb tihti saksa või vene keel abiks võtta. Ometi on siin, neis kirjades, fikseeritud üks mitte just ebaoluline hetk eestikeelse ühiskonna ja riikikandva rahvuse saamisloost, sellest, kuidas isiklikul tasandil kujunes uue rahvusliku enesetunnetuse omaksvõtmine.

Adelele saadetud kirjades, selles saksa-keelses eestimeelsuses on selgelt hoomatav, et siin tehakse südamega tööd rahvusliku meelsuse nimel. „Sinu rahvuslik vaimustus

⁵ Naine soovib lõputult rohkem õnnelikuks teha kui õnnelik olla.

⁶ J. Köpp. Mälestuste radadel. 2. kd. Tallinn, 1991, lk. 158 jj.

⁷ A. Kallas. Pärjapunuja. Päevaraamat aastaist 1897–1906. Tallinn, 1994, lk. 215–216.

on piisavalt suur,” kirjutab Fr. Akel 1905. aastal, „selles asjas tahame meie kui truud kaaslased kindlalt ja otsustavalt, aga ausameelselt ja väärilt tööd teha.” (08.05.1905) Hoopis teistsuguse pilguga vaatab noort Akelite abielupaari oma mälestustes Elfriede Lender. Viibides kord külas eesti arstil Georg Köhleril, selgus, et suur osa külalistest ei kasutanud eesti keelt, seal olnud lausa „kadakate pesa”. Lender paneb imeks, et ka Akelid rääkisid omavahel üksnes saksa keelt.⁸ Samas märgib ta, et eesti keele kasutamine avalikus linnaruumis nõudis noorelt naiselt suurt julgust ja protestivaimu, eriti kui seda tegi „kübarat kandev haritud daam”⁹, s. t. naine, kes ei kuulunud teenija- ega talupojaseisusesse.

Ometi oli Adelegi sõandanud Pärnu „Badesalongis” kõnelda eesti keelt!¹⁰

Kirjad Vene-Jaapani sõjast

1904. aasta algul mobiliseeriti Fr. Akel sõjaväearstina koos mitmete teiste Balti provintsidest pärit tohtritega Vene-Jaapani sõtta. Ta asus tööle nooremordinaatorina 4. tagalahospitalis Nikolski (praegu Ussuriisk) linnas Primorje krais.

„Seadsime endale kolmekesi sisse ilusa „Burgi”¹¹: dr. Grüning, Maydell j[a] mina ja elame suurepäraselt ja rõõmsalt, aga – soliidselt.” (05.04.1904) Baltisakslaste kõrval teenis läheduses ka hulk eesti soost arste, enamik

neist tuttavad ülikoolipäevilt: dr. Leesment¹² töötab Jekaterino-Nikolskis Amuuri ääres 36 voodiga hospitali juhatajana ja „kaebab väga tapva igavuse üle”, Gustav Reimann¹³ on Mukdeni (praegu Shenyang) lähedal ratsaväerügemendis (12.05.1904, 30.12.1904). Sidet peeti Aleksander Paldroki ja Konstantin Konikuga Verhne-Udinskist (30.12.1904, 10.01.1905, 30.03.1905). Juunist 1904 on dr. Thar¹⁴ ja dr. Russow¹⁵ oma hospitalidega samuti Nikolskis (14.06.1904). „Kuna meid on siin terve hulk baltlasi koos, siis tuneme end õige koduselt. Jaaniõhtut peeti väga rõõmsalt napsitades j[a] peo puhul saadeti telegramm „Revaler Zeitungile.” (26.06.1904)

Sõja algusajast saadetud optimistliku tooniga kirjad on kantud nii rõõmsast meeleolust, et paiguti näib sõjaskäik seltskondlikult vaheldusrikka ettevõtmisena ning huvitava reisina võõrastesse maadesse. Töö on huvitav ja pakub erialast rõõmu, vabal ajal käiakse jahil, tsirkuses ja kasiinos, külastatakse kontserte ja tantsuõhtuid ning tähistatakse ühiselt tähtpäevi (02.07.1904, 02.08.1904, 24.10.1904). Tervis on kõigil hea, nakkushaigusi, millesse sõja ajal rohkem haigeid sureb kui haavadesse, siin peaaegu ei tunta. Kirjeldatakse Kaug-Ida kaunist loodust ja meeldivat kliimat, ka elamistingimuste üle ei kurdeta (21.05.1904, 30.05.1904, 03.06.1904, 21.08.1904). Aeg-ajalt võetakse ette retk Vladivostokki, kus külastatakse seal arstina töötavaid endisi ülikoolikaaslasi dr. Lohki

⁸ E. Lender. Minu lastele. 2. tr., [Tallinn] 2010, lk. 227–228.

⁹ Samas, lk. 141–142

¹⁰ Pärnu suvitajate seas äratas eesti keelt kõnelev daam tähelepanu. 24.11.1903 kirjutab Fr. Akel ühisest tutvavast Suure-Jaani pastorist Rosenbergist, kes „nägi Teid suvel Pärnus j[a] kuulis isegi, kuidas Teie suplussalongis ühe härraga eesti keelt rääkisite”.

¹¹ Üliõpilasžargoonis maja, kus asus palju üliõpilaskortereid.

¹² Hans Leesment (1873–1944), õppis 1893–1899 TÜ arstiteaduskonnas, töötas Tartus ja Tallinnas arstina, osales Vabadussõjas, tegutses sõjaväearstina, al. 1933. a. sanitaarkindralmajori auastmes, 1919–1940 Eesti Punase Risti president, Asutava Kogu, Riigikogu ja Riiginõukogu liige.

¹³ Gustav Reimann (1876–1946), eesti arst, lõpetas 1900 TÜ, Vene-Jaapani sõjas 1904–1906, töötas hiljem arstina Tallinnas.

¹⁴ Raimond Thar (1874–1957), lõpetas 1899 TÜ arstiteaduskonna, osales arstina Vabadussõjas, töötas 1920–1944 Tallinnas lastearstina.

¹⁵ Karl Ernst Russow (1869–?), baltisaksa arst, töötas Vene-Jaapani sõjas arstina Tšitas ja Nikolskis, pidas hiljem erapraksist Tartus ja Saaremaal.

ja dr. Reinholdi.¹⁶ Linn ise asuvat looduslikult kaunis kohas, külalisi meelitatakse sinna maitsevate mereandidega, nagu krabid, vähid, austrid (21.05.1904). Ka ainelise külje üle ei saa kurta: „Sööki ja jooki on ülekülluses. Rahast pole samuti puudus, kõik taskud on seda täis,” mis muidugi ei takista Fr. Akelit tõdemast, et „meie palgaolud ei vasta raskele tööle“ (14.06.1904). „Mis puutub igapäevast leiba ja igapäevast tubakat jne., siis

on mul neid asju ainult – ülekülluses.” Samas märgitakse, et sõjatandrite lähemal võib see kindlasti teisiti olla. Koduseid palutakse teravise pärast mitte muretseda ja mitte mingeid pakke saata (02.07.1904).

Esimese sõja-aasta optimistlikku tausta toetab ka kirja dessee põimitud kroonumeeleolu. 30. jaanuaril 1904, päev enne mobiliseerimisteate saamist kirjutab Akel sõjasõnumitest, mis on Tallinnaski peamiseks jutuvaineks:

Nikolski tagalahospidali arstid tähistavad „peenema kraamiga” dr. Grüningi ärasõitu. Fr. Akel vasakult esimene, kolmas ilmselt parun Maydell. 30. aprill 1904. Friedrich Karl Akeli perekonna dokumentide kollektsioon. ERA, f. 5041, n. 1, s. 5, l. 20

Tõlge postkaardist:

Nikolsk, 30.IV.04

Minu väike jumaldateud südamepruut, eile õhtul sain Sinu armsa kirja, mille sa 6.IV Hendrikult saatsid. Võin elavalt endale ette kujutada vanemate rõõmu, mida neile sinu sõbralik külaskäik valmistas. – Need kolm „hämara” taustaga tegelast usaldan Sinu erilise hoole alla. See põhjalik istumine lõunalauas leidis aset dr. Grüningi ärasõidu puhul j[a] sellepärast ka peen „kraam”! Fotograaf oli minu tentsik – Kusjma. Muidu ootame ja vaatame, kuidas asjalood kujunevad. Dr Maydell jääb ilmselt ikkagi siia.

Küll siin on suurepärase! Asalead j[a] enelas õitsevad mägedes. Magusate suudlustega jään armastuses ja truuduses Sinu tubli Fritz

Stosst an Dorpat soll leben...

Stosst an Frauenlieb lebe...

¹⁶ Hans Lohk (1867–1942), eesti arst ja diplomaat. Õppis TÜ arstiteaduskonnas 1890–1895, töötas 1898–1923 Vladivostokis arsti ja haiglahajuhatajana. Karl Reinhold (1873–1933), eesti arst, peamiselt pidas erapraksist Tartus. Õppis TÜ arstiteaduskonnas 1896–1902, nooremordinaatorina Vene-Jaapani sõjas 1904–1905.

„Tänased rõõmustavad sõnumid on oma jagu hääd tuju kaasa toonud. Igaüks sooviks, et jaapanlasele hästi walu antaks. Noh, küll ta ajajooksul oma watti kätte saab. Kui ta maale tuleb, siis saawad talle kõrwatagused warsi kuumaks tehtud.” (30.01.1904)

Kahtlemata peegelduvad nendeski sõja-kirjades meeleolu ja vaated, kuid siin on autoriks rindest kaugel olev ning otsesest sõjategevusest eemale jääv tagalaarst, kes ilmselt pidas oma kohuseks noort kihlatut kurbade kirjadega mitte koormata ning pealesunnitud lahusolekut veelgi raskemaks teha. Pigem annavad optimistlik toon ja paaril korral mainitud „vaprad vene kindralid” lootust sõja kiirele lõpule ja peatsele jällenägemisele. Suur osa sõjakirjadest räägibki tunnetest ja igatsusest, tagalaarsti elu-olu puudutatakse vähem, sõjakirjeldused puuduvad täiesti. Kui 1905. aasta kevadel hakkas sõjavaimustus raugema, muutus ka meeleolu kirjades üharusutumaks. Põhjust andsid eelkõige tööpuudus ja sellest tingitud tegevusetus, kuid ka keeruline kodune olukord, teade ema surmast ning mure oma vana isa pärast, kelle eest hoolitsemine jäi suuresti Adele õlgadele. Nikolskis on haiglad tühjad, patsiente ei ole, teha pole midagi. Pärast nelja kuud tegevusetust tuuakse küll 1905. a. augusti lõpus taas patsiente ravile (21.08.1905), kuid juba 18. septembril 1905 saame teada, et haiged on evakueeritud ning arstid istuvad taas ilma tööta. Igas kirjas oodatakse rahu sõlmimist ja teadet kojusaamisest. Peamiseks ajaviitevormiks on saanud jahilkäik, ümbruskonna fotografeerimine ja kohalike rariteetide kogumine.

Et tagalaarst just kitsikuses ei elanud, seda kinnitavad rikkalikud saadetised, mis kodumaa poole tee le pandi. Pakkides saadeti jaapani vaase, terveid serviise, haruldast hiina hõbedat, jahipüsse, loomasarvi ja linnutopiseid, lehviku, hiina laternaide, oopiumipiipe ja jalutuskeppe, kandikuid ja riieid (03.11.1904, 05.12.1904, 18.12.1904, 02.03.1905, 20.03.1905, 11.05.1905). Koju saadetud Jaapani ja Hiina esemetest plaaniti isegi näitus korraldada (17.02.1905, 24.04.1905). Rahulolematust ja ärevust lisa-

vad ka vasturääkivad korraldused ning teadatus, kuhu arstid ja hospitalid saadetakse. Fr. Akeli hospital jääb siiski Nikolskisse, kus tal pärast rahu sõlmimist (5. septembril 1905 ukj.) tuleb enne koju pääsemist veeta veel ligi kaks kuud (Fr. Akel kirjutas koju rahu sõlmimisest 19.08.1905). Viimane säilinud kiri Vene-Jaapani sõjast on kirjutatud 13. oktoobril 1905: „6. oktoobril hakkasime oma hospitalile likvideerima ja 1. novembriks oleme sellega ka valmis. Kuna nooremad ordinaatorid likvideerimisel aktiivselt ei osale, siis lootsime neil päevil koju saada. Kuid praegu on teisiti läinud. Eile saadeti minu hospitalist kolm arsti ära ja nimelt teistesse, veel töötavatesse hospitalidesse. Mind ja kaks teist kolleegi jäeti vanale kohale. Võimalik, et ka meid saadetakse mujale. Ilmselt on need üleviimised ajutise iseloomuga, ja lootus peatsele lahtisaamisele pole meie seast veel kadunud. Igav ja mõttetu on meie siinolek täiesti kahtluseta, aga meie käest küsitakse seda vähe. Me oleme siin täiesti kasutatud, sest pole ei epideemiaid ega ka midagi muud ärevusttekitavat.”

Mõnevõrra kurioosse seigana iseloomustab tsaariarmee sisekommunikatsiooni Fr. Akeli palve kirjutada talle, kui Adele juhtub mõnest eesti ajalehest lugema teadet tema auastme tõstmise kohta. „Muidu saan mina sellest siin umbes 1 aasta pärast teada ega saa õigel ajal vajalikke samme astuda.” Ning saamata jääksid ülendamisega kaasnevad materiaalsed hüved, nt. 200 rbl. sõiduraha. Kõik edutamised antakse *Правительственный Вестник*’u veergudel kohe teada ning jõuavad sealt eesti lehtedesse (20.03.1905). Siiski teatas Fr. Akel 1905. aasta mais saadetud kirjas ise, et ta on ülendatud kolleegiumiassessoriks, mis vastab kapteni auastmele (24.05.1905).

Eesti ajakirjanduses oli Vene-Jaapani sõda populaarne teema. Avaldati põhjalikke ülevaateid sõjategevusest ja kirjeldusi Kaug-Ida olustikust. Ka Fr. Akel on kihlatuga arutanud oma kirjade avaldamist, jõudes siiski otsusele, et hengepeeglina on need olulised üksnes kirjutajaile endile ning muu maailma jaoks puudub neil väärtus. „Oleksin võinud

ju ka Sulle tõelisi reisikirjeldusi saata, ometi tungis tunne alati ette ning kattis kinni kuuldu ja nähtu. [– –] Et midagi head kirjutada, peab olema hingelises tasakaalus või ümbruskonnas peab iga päev midagi sellist juhtuma, mis lihtsa kirjeldusena inimestel suud ammuli ajab, nt. õudusstseenid sõjaväljalt jne. Meil on kõik rahulik.” Siinsetest kirjadest jääb lah-tiseks, kas Fr. Akeli ajakirjanduslik tegevus ka sõjakirjasaatjana jätkus, igal juhul on Eesti Postimehele antud avaldamiseks eesõigus, sest sealt olevat esimesena tema poole pöördutud (20.10.1904).

Fr. Akel on hooga ja värvika stiiliga kirjutaja. Kirjades peegelduvate isikuomadus-tega lisab noor Fr. Akel eesti haritlaskonda ja kodanlusse esinduslikumat ja jõulisemat tooni. Ta on igati härrasmees, ülikoolihari-dusega arst, reisinud ja töötanud välismaal, loeb moodsat kirjandust, on energiline ja optimistlik, joviaalne kaaslane ja sirgjooneline rahvusluse kandja. Eesti arstkonna organiseerimise vajadusest kirjutab Fr. Akel juba septembris 1905: „Lehtedest loen, Tal-linnasse on mitmed minu kaasmaalased elama asunud: dr. Soonets, dr. Lüüs ja dr. Masing. See on ju suurepärane! Sest ühenda-tud jõududega saame edukalt praksise teha, kui meie inimeste hulgas on esindatud kõik erialad. Aegamööda peab „saksade” aupaiste natuke väiksemaks muutuma ja eesti raha eesti taskutesse jääma.” (10. ja 11.09.1905) 1907. aastal avas Akel koos kolleegidega Eesti Arstide Haigemaja. 1912. aastal loodud Põhja-Balti Arstideseltsis oli ta juhatuse liige. Roosikrantsi tänavale ostetud elumajas avas Fr. Akel samal aastal oma erasilmakliiniku. Hilisematel aastatel oli Fr. Akel tuntud kui bibliofiil ja väärtusliku piiblikogu omanik, siinsetes kirjades peatutakse pikemalt ka tema fotograafiahuvil. Kunstikolleksionää-rina on noorel arstil piisavalt avarat silmavaa-det idamaise kultuuri ja kunstiaiate vastu, aga ka ainelisi võimalusi oma kunsti huvi ja head maitset eksponeerida.

Suurepärane suhtlusoskus tuli kasuks tule-vasele diplomaadikarjäärile. Vene-Jaapani sõja päevil ei lävinud Akel üksnes kolleegide, vaid ka kohalike hiinlastega, kellelt pälvis nimetuse „*весёлый капитан*” (20.01.1905). Kuid arstipraksise pidajale võis osutada ka majanduslikult mõõtuandva saksa seltskon-naga lävimine eluliselt tähtsaks. Arstitööst tähtsam on tema renomee, märgib Fr. Akel (05.12.1903). Baltisakslasest arsti ja kolleegi Nikolski tagalahospitalist, parun Maydelli¹⁷ mainitakse kirjades sageli kui tõelist sõpra ja hinnatud kaaslast. Kui Maydell tervislikel põhjustel teenistusest lahkus, kirjutab Akel: „Seega on mul siin üks hea sõber vähem, kel-lega ma olin väga lähedane; rahvuslikes küsi-mustes olime küll – tema kui range konser-vatiiv ja mina kui radikaal – peaaegu täiesti vastandlikud. Ma usun, et hilisemas elus küsime teineteiselt veel nõu.” (24.05.1905, ka 12.05.1904)

Lõpetuseks võiks mainida veel üht aspekti. Sajanditaguseid kirju ei saa mitte ainult lugeda, neid saab ka käes hoida. E-kirjade, Interneti ja mobiilside ajastul on suur osa alanud 21. sajandi mõttevahetusest, sellest, mida ja kuidas inimestel teineteisele öelda oli, elamas oma elu virtuaalses maailmas ning klassikaline omakäeline kirjavahetus nii ajalooallika kui kommunikatsioonivahendina kadumas. Sageli on arhiividesse talletunud isikufondides just erakirjavahetus üks oluli-semaid, väljendusrikkamaid ning kirjutajate isiksusi ning nende tausta paremini avavaid meediume. Ka Fr. Akeli kirjadele kleebitud fotod, Jaapani mere lähistelt korjatud kuiva-tatud lilled või jahitrofeena saadetud mets-kurvitsa suled lisavad siia oma isikupärase joone.

Alljärgnevasse valikusse on võetud 16 kirja, neist on eestikeelseid kolm (6., 12. ja 25. jaanuarist 1904). Kümme viimast kirja on saadetud Vene-Jaapani sõjast. Paiguti on kirju lühendatud, välja jäetud mõned kon-tekstita väheütlevad lõigud.

¹⁷ Friedrich Hermann von Maydell (14.10.1875–17.06.1906 Badenweiler), baltisaksa arst. Mitmes kirjas teatab Fr. Akel dr. Maydelli murettekitavast tervisest ja kopsuhaigusest, mistõttu viimane vabanes teenistusest ning siirdus Saksamaale ravile, kus ka suri (22.06.1906).

Friedrich Akeli kirjad

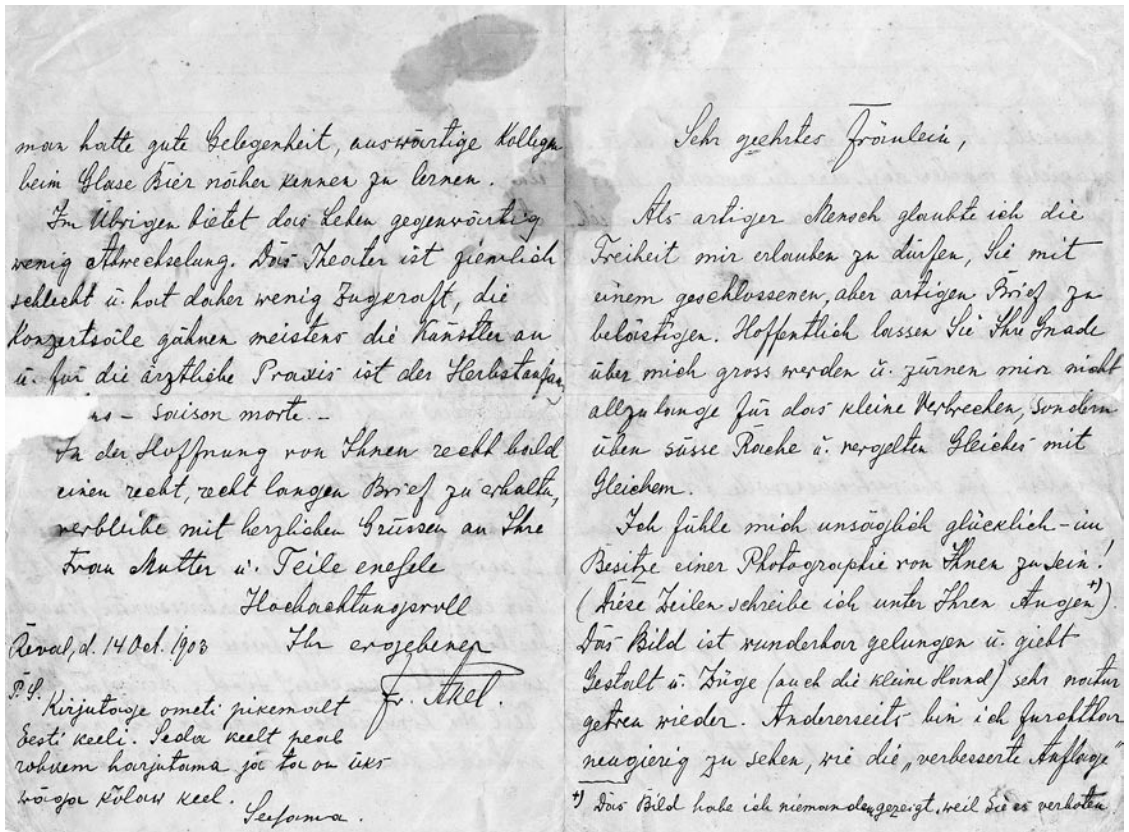
Kõrgesti austatud preili,

Mul pole juba ammu ühtegi nii meeldivat üllatust olnud kui täna. Hommikust peale tundus see nukker päev väga üksluisena, kuna ma ei lootnudki Teilt armsat kirja saada. Otsatult rõõmustades leidsin postkastist Teie kirja j[a] ja veelgi suurema rõõmuga lugesin selle läbi. [– – –] Teie päevad on imeilusad. Armastatud proua ema kõrval ja kaitse all töötada ja toimetada – enese heaks ja „vaeste lapsukeste” hüvanguks on nii imeline. See peaks rahuldama iga südant. Natuke segamist põhjustab ainult (tüütu) korrespondents ühe väga pealetükkiva härraga. Aga öeldakse ju, et naine soovib siiski rohkem õnnelikuks teha, kui õnnelik olla. Raamatu – (одна за многи) – panin juba kinni ja peaksin selle eeldatavasti esmaspäeval saama. Minu arvamuse järgi peaksid noored daamid elu tundma õppima sellisena, nagu ta on, muidu ei pruugi nad elus õigel teel püsida. Just halb ja alatu peab ja võib meile õpetada püüdlemist hea ja õilsa poole. Kui tullakse pooleldi avatud silmadega ellu, siis võib hiljem liigagi tihti pettuda. – Uisutamine on kahtlemata väga tervislik sport j[a] on sellisena muidugi väga soovitatav. Arstina peab muidugi ettevaatlikkusele manitsema, et ei külmetataks. Õhetavad põsed saab alati uisurajalt kaasa, aga kõha tuleks sealjuures vältida. – Lõpuballile, kui seda korraldavad ainult kursandid, mind kui vilistlast vaevalt kutsutakse. Nii läheb mul ka tantsuvõimalus kaduma. Hoopis teistel põhjustel tahaksin juba novembris Tartusse sõita, mind tõmbab sinna nii võimsalt.

Kas mul ikka peaks julgust olema, et enda isikust midagi kirjutada?!

Kõlab küll naeruväärsealt, aga ma tahan Teile jutustada, kuidas ma inimeseks kasvasin j[a] mida ma elus näinud olen. Kui alata maailma loomisega, pean ma märkima, et kodused olud otsustasid – minust saab põllumees. Relvastatud kreiskooli diplomiga j[a] pikkade veesaabastega, alustasin (1887) oma isa juures rasket õppimist. Egoismist j[a] mõõdukast teadmistejanust ajendatuna jätsin vastu isa tugevat tahtmist kodupõllud j[a] kolisin Tartusse, et eratundidega end gümnaasiumisse sisseastumiseks ette valmistada. Sain varsti sisse j[a] – poollaisalt, poolusinalt – lõpetasin kooli päris hästi. Nüüd kerkis küsimus, mida ülikoolis õppida: meditsiin, juura, insener? Kui liisusalm sai loetud, otsustasin meditsiini õppida. Stuudium ise oli tõesti huvitav j[a] üliõpilaselu – rõõmus, muretu, pilvitu j[a] hariv. Mürgeldati ja tembutati kõvasti, aga omaette õpiti ka kõvasti. Kui teil on nuuskiiritus käepärast, siis võin enesekiitusele vaba voli anda: 1895 sain teaduskonnalt auhinnatöö eest kuldmedali j[a] samal aastal tegin Pidalitõve Vastu Võitlemise Seltsi ülesandel reisi Pärnu kreisi leepa uurimiseks. Sügisel 1897 tegin lõpueksami ja mind võeti kohe prof. Dehio juurde assistendina tööle. Järgmise (sellele järgneva) aasta mais asusin omal algatusel Riiga – assistendina Riia suurimasse silmakliinikusse. See oli minu jaoks huvitav samm: Tartust suurlinna. Pealegi pakkus Riia patriitsideseltskond, kuhu ma nolens volens sattusin, nii mõndagi tähelepanuväärset j[a] huvitavat. Need kitsarinnalised, konservatiivsed inimesed ei taha ühte mitte-riialast alguses üldse jutule võtta. Aegamööda õnnestus mul siiski oma koht kätte võita j[a] hiljem lahkuti rahu ja sõpruses. Igatahes oli mul kliinikumis nii palju tööd, et Babüloonia vangipõlve ajad said mulle küllaltki selgeks. Märtsis 1899 saadeti mind sõjaväearstina kõigepealt Ostrolenkasse, siis veel Varssavisse, kus ma veetsin 2 aastat. See aeg oli minu jaoks väga meeldiv j[a] ma mõtlen sageli neile muretutele päevadele. Esiteks meeldib mulle see linn erakordselt, teiseks on poola seltskond silma jaoks (aga mitte südame jaoks) ülinaljakas. Nii palju elegantsi, graatsiat j[a] moraalselt rikutust koos ei saa kusagil mujal juba nii kergelt näha; uurivale pilgule paistab „hiilgav viletsus” kohe välja, südame aga jätab kõik külmaks! Pärast teenistuse lõppu pöördusin (1901) jälle Riiga vanale kohale tagasi. Aegamööda muutus tung iseseisvuse järele minus üha tugevamaks j[a] nii seadsin end möödunud aasta oktoobris siin Tallinnas silmahaiguste spetsialistina sisse.

Oma tegevusala valikuga olen päris rahul

Fr. Akeli kiri Adele Tenzile 14. oktoobrist 1903. ERA, f. 5041, n. 1, s. 4, l. 1

suhtes ma tõsisemat muret ei tunne. Praksis kasvab aeglaselt, aga pidevalt. Siin on mul mugav igal vajalikul juhul oma vanadele vanematele nõu j[a] jõuga toeks olla j[a] seda tuleb ette küllalt tihti.

Kuid – küllalt on endast räägitud! Ma loodan Teilt, armuline preili, õige pea jälle päris pikka kirja saada. Õelge palun, kas Teie ei tunne meditsiini vastu mingit huvi? See on ometi kõikehõlmav ala, mis pakub palju huvitavat. Räägitakse, proua dr. Paldrock olevat end nii hästi sissetöötanud, et ta teeb härra abikaasale mikroskoobipreparaadid valmis. See on ju väga kena, kui abikaasa oma mehe elukutsest huvitub; meditsiin on aga natuke liiga „mustaks määriv”, et see noortele daamidele rõõmu pakuks.

Lõpuks ometi läheneb Teie pääsemine – kiri hakkab lõpule jõudma. Ja seegi ainult sellepärast, et rong läheb 20 minuti pärast. Muidu lobiseksin ma halastamatult edasi. Ma ei tea, kui kaugele Teie taevalik kannatus jätkub – olen seda juba piisavalt proovile pannud.

Andke palun oma armulisele proua emale edasi minu parimad tervitused.

Teid südamest tervitades

jään

suurima austusega

Teile täiesti ustav

Doktor

22.X.03.

Palun, palun väga varsti vastust.

Idem

*

Väga austatud preili,

Luban endale kinkida Teile kaks eesti raamatukest, mis homme postiga Teile saadetakse: aastal 1862 dr. Kreutzwaldi (tollane Võru linnaarst) väljaantud, rahvasuust kogutud eesti eepos „Kalewipoeg” ja “Eesti Üliõpilaste Seltsi (Viliensis) Album VII leht”. Esimesena nimetatud raamat tegi eesti nime terves tsiviliseeritud maailmas tuntuks. See eepos on salgamatu märk sellest, et eesti rahval on seljataga minevik, kus ta seisis teiste rahvaste kõrval võrdsena, s.t. oli vaimult ja kehalt vaba, millele aga saksa rusikas vägivaldse lõpu tegi. Soovitan Teile seda raamatut usinaks kasutamiseks; katsuge, armuline preili, mõned ilusad kohad sellest endale meelde jätta. Teisest raamatust leiate palju tuntud autoreid. Eriti tahaksin Teie tähelepanu juhtida O. Kallase „Soomes kirjakäele sündimisest” peale. Sealt on näha, kuidas Soomes rahvuslik teadvus äratati ja ärkas.

Meditatsioonilise kirjandusest on kohutavalt raske midagi sobivat leida. Ajast ja arust populaarteaduslike teoseid ei saa ma Teile soovitada, kuna nad on mõnevõrra labased. Pean ise enne veel uurima j[a] kirjutan siis Teile. Parem enne mitte midagi selle kohta lugeda, kui puudulike raamatutega oma huvi ära rikkuda.

Minu eilne kiri oli vist liiga üleannetu – kas pole? Ma võin aga veel üleannetum olla...!

Parimate tervitustega Teie proua emale j[a] Teile
jään sügava austusega Teie alandlik dr.

29.X.03 Palun lõbusat vastust.

P.S. Luban endale Teile peagi mõned pisiasjad saata.

Seesama üleannetu.

*

Kõrgesti austatud preili,

Suurim tänu armsa kirja eest. Valmistan Teile küll palju ebamugavusi oma pealetükkivate kirjade, aga muidu oleks Teie elu ka väljakannatamatult ilus, kui ma Teile natuke tülinat ei teeks – kas pole!

Mul on täna jälle armsaid külalisi Tartust – meie paljuarmastatud härra toimetaja Tõnisson. Me arutasime väga tähtsaid asju ja lõuna ajal (kell ½ 4) kõnelused jätkuvad. Me oleme ju ometi vanad, armsad koolivennad. Kahjuks tahab ta juba kella 7-se rongiga ära sõita. Ta nägi Teie pilti, mille ma ajutiselt juba enne teiepoolse armastusväärse loa saabumist kirjutuslauale asetasin, ja ütles: *soovin sulle südamest õnne, sa oled alati üks mõistlik mees olnud*. See õnnesoov anti küll – selle nii armsa, ilusa foto õnnelikule omanikule. Et ta Teist nii palju armsat jutustada teadis, oli mulle juba ammu teada, seega olin kohutavalt uhke oma omanduse ja tema kiituse üle. Temale sain ma seda lubada, sest ta on õilsalt mõtlev inimene ja pealegi veel minu sõber. Muidu oleks tema kiitus mind veel lõpuks armukadedaks teinud ja armukadedus on omadus, mis võtab armastuselt pühaduse. Armastus ei lase end ometi sundida ja kui ta on tulnud, siis on ju kohutavalt madal ja väiklane oletada, et armastuse objekt võiks olla reeturlik ja truudusetu. Armukadedus põhineb alati umbusul ja kes usaldust kuritarvitada tahab, seda ei hoia armukadedus tagasi. (Igatahes pean ma tunnistama, et praktika näitab meile hoopis muud). Natuke armukadedust kuulub küll alati asja juurde. – Kaldusin teemast natuke kõrvale. Tahtsin siis härra T.-le samaga vastata ja andsin mõista, et oma väsimatu tegutsemisega rahvusliku asja eest on ta meie noore daami jagamatu poolehoidu ära teeninud. Kompliment võeti muheledes vastu.

Sõber Menning teenib oma hulkumiste eest korraliku moraalijutluse ära. Pärast kohtumist

Tartus pole teineteisele enam kirjutatud. Ta on laisk kirjutaja ja ma ei tea tema praegust aadressi. Muide, võiks ju Tartusse kirjutada, siis saab ta kirja kõige kiiremini kätte.¹⁸ [– –]

Armsate, magusate tervitustega
jään lootma südamekannatustest peatsele paranemisele
Teie korralik doktor
16.XI.03

*

Armas kallis pruudike,

Saadan Sulle jälle kord eestikeelse kirja, muidu ehk unustad Sa Tartu sakste keskel veel oma toreda keele ära. Ole siis nii lahke ja katsu mulle ka sellesamas keeles wastata. Kes keelt nii hästi mõistab nagu Sina, sellel ei või kirjutamine suuremaid raskusid teha. Julge päähakkamine on alati pool võitu.

Olen oma tööga jälle alganud ja esiotsa on kaunis rohkesti tegemist olnud. Õhtuti kirjutati hoolega kontraktide kallal, sest neid läheb kodus warsi hädasti tarwis. Kui teiste asjadega toime saan, siis pean „Postimehe” lisa („Terwis”) tarwis webruari kuuks 16 lehekülge pika kirjatüki silma üle valmis kirjutama. Ongi hää, et laisklemiseks aega üle ei jää, muidu asuks rasked mõtted ja igatsus oma kallima järel südamesse. Töö aga lahutab kurwa meelt. – Just praegu sain Mamma kirja kätte ja olen väga õnnelik, Tema armsaid sõnu kuuldes. „Wanemate õnnistus ehitab lastele koja, ema wanne kisub ta maha”. Terwita meie armastatud ema südamest minu poolt ja suudle tänumees tema kätt. – Kui võimalik, siis kirjuta mulle pikemalt, kuidas Sa reisi wäsimusest puhkanud oled, mis praegu teed, kas maale sõidad ja nenda edasi.

Sinu käekest suuteles
terwitan Sind südamest
Sinu Fritz
6.I.04

verté!

P.S.

Praegu käis wana Dr. Rosenthal minu pool õnne soowimas. Wanakesel nähti Sinu pilt väga meeldima. Partsi käest sain Tartust õnnesoowi kaarti ja palub ta Sulle terwisid saata.

Seesama.

*

Südamest armastud pruut,

Ega Sa ometi pahaks ei pane, et Sulle Eesti keeli kirjutati. Eesti kirja lugemine ei tee Sulle mingit raskust, waid edendab veel Sinu keele tundmist, mis praegu juba kaunis hää on. – Herra Köpp wiibib alles Tallinnas. Eila õhtu käisime ühes Eesti seltsis, Pandorinis, kus hästi wiltsat muusikat kuulsime ja halwasti etendatud näitemängu nägime. Siiski istusime sääl kuni kella ½ 1ni. Täna waatasin esimest korda Realkooli õpilaste silmi ja see huwitaw töö saab paar nädalat aega wõtma. Mida rohkem tööd, seda parem. Sellest põhjusest pean mina alati kinni. Kui kord üheskoos elame, siis katsume hästi wirgad olla; kui muud tööd käepärasest ei ole, siis loeme, mängime (Schachi), disputeerime j.n.e. Igawust ei tohi inimene omas kodus ialgi tunda. Herra Köppiga

¹⁸ Karl Menningu kadumine leidis peagi seletuse tema tööleasumisega vikaarina Võru praostkonnas. 18.11.1903 kirjutab Akel, et Menningul tuleb nädala keskel Rannus leerilapsi õpetada ja pühapäewiti Võnnus jutlustada.

oleme naesewõtmise üle palju rääkinud. Ta ütleb: „женитьба – это хитрая статья”! Ta kardab, et naesed liig energisch olla ja arvab, et meie aegsetel naestel hästi publid mehed olema peavad (Sina ja mina oleme muidugi kui pailapsed – ausgenommen). – Önnesoowi kaarta tuleb iga päew juurde. Mõni noorem sõber kahjatseb, et ma abielusse heita mõtlen: „denn Du wirst als Ehekrüppel für uns „Brüder” so ziemlich verloren sein”. Eks ta ole nii, et osa „priiust” kaduma läheb, kuid selle asemel algab hoopis teine, armsam põlw. Armastus ja truudus on maapäälse õnne alus; ja meie armastame teine teist õiglaselt ja piirita! Seepärast peame oma tulevikust kõige paremat lootma.

Sind suuteles
tervitab Sind Sinu
õnnelik peigmees

12.I.04

*

Armas, kallis pruut,

Suur tänu ilusa kirja eest! Kui tuju hää, siis lähewad päewad ja nädalad kiiresti mööda. Olen wiimasel ajal ka mahti saanud, sõprade seltsis lõbusasti aega wiita ja seda läheb üksikluses tingimata tarwis. Täna õhtupool olen wõõrsil ja õhtuks läheme herra Strandmaniga kui uued liikmed „Lootuse” seltsi perekonna õhtule – erstes Debut mit löpuks tants. Enne kui Sa mind äädika potti (marineerid) kastad, peab ometi poissmehe põlwe weel maitsuma. Eks? Noh, warsi läheb sõda lahti, siis läheme Sinuga mõlemad Kaugele Idasse sõdima. Kas tuled ühes? Wähemalt saaks Hiinast toredaid siidikangaid ja ilusaid lauanõusid. Need ometi peaks Sind sõidule meelitama. Kui tagasi tuleme, siis teeme kohe pulmad ära. Mis siis weel kauemine oodata.

Et Sa Fritz’u soovisid juba waraselt meeles pead ja tähele paned, on hää – omen. Mina mõtlen ka alati Sinu soovide pääle, aga mul ei ole hingege, kellele siin nendest rääkida. Noh, olgu! Kui kord kokku jääme, küll elame siis nagu kaks tuikest (Das Schnäbeln haben wir schon fein heraus, das Übrige wird noch kommen). Ilmad on kole toredad, nii et rahakott saanisõidu järel igatsust tundma hakkab. Ehk teeme weel tänagi ilusa lõbusõidu ära. Wie Gott will, ich halt’ still...

Et Sa Läte kooris ühes laulda mõtled, on kiiduwäärt. Harjutad ometi oma häält. „Der Fritz liebt es”, kui Sa ka wirgasti kodus klaverit mängiks. Gesang verschönt das Leben, das Klavierspiel aber nicht minder. Kui Sa iga päew 1 tunnikene ennast harjutad, siis saab Sinust wististi hää mängija ja see teeks ometi meile suurt lõbu. Eks? Ma armastan wäga muusikat, olen ise aga omal ajal laisk olnud. Die „bessere Hälfte“ wird das Versäumnis gut machen. – Herra Menning ei ole mulle ikka weel kirjutanud. Kui Sa teda nägema juhtud, siis waata, kas ta parem käsi mitte katki ei ole.

Palun mammat südamest terwitada.

Terwitades suudleb Sind
Sinu peigmees

25.I.04

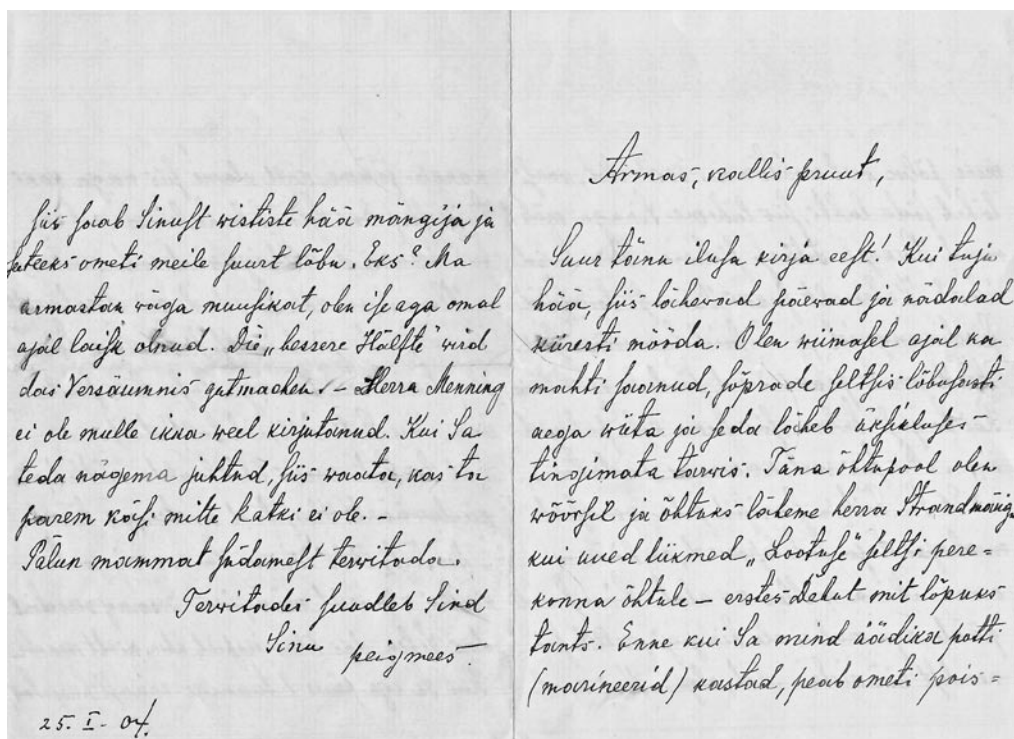
*

Irkutsk, 22. veebr. 04

Kallis, jumaldataud südamepruut,

Eile jõudsimme Kesk-Siberisse ja kavatseme siin veeta 2–3 päewa. Esmajoones peame end siin kasukatega etc. varustama ja end korralikult puhtaks tegema. Juhust kasutades aetakse ka korrespondents korda, milleks sõidu peal vaevalt võimalust jääb. Reisist oleks palju jutustada, kuid vähestel lehekülgedel saab üksnes peamist puudutada.

Tšeljabiniskist Irkutskini sõitsime me (3000 v.) rongis, mis oli peaaegu ainult arstidele mõeldud. Kohtade puuduse tõttu ložeerisime kolmekesi ühes I klassi kupees, kus oli ainult kaks magamis-

Fr. Akeli kiri Adele Tenzile 25. jaanuarist 1904. ERA, f. 5041, n. 1, s. 5, l. 7

kohta. Meil oli seepärast dr. Thariga ööseks ühine magamiskoht, mis meile eriti palju nalja tegi. Üldse ei olnud puudust huumorist ja naljakatest vahejuhtumitest. Kõige lõbusam oli alati tormijooks jaamapuhvetele, kus lõunat söödi: Mõtle – üle 100 mehe, kõik näljased kui lõvid, võitlevad Siberi lihapottide eest ja igaüks proovib esimesena parimat haarata, et siis saak mõne minutiga ära süüa. Ükski kelder pole sellistel juhtudel liiga karme ja köök kubises reisijatest, kes oma käega prae ahjust välja võtsid. Kellel oma taldrikuke käes on, see kohta ei vali – süüakse pesulauladel, toolidel, ajalehekappidel jne., ja maitseb hästi. Meie kolm olime rünnakul üsna esimesed, seda tõendavad meie värsked, ümarad põsed. Reis on tõeline nuumakuur, sest ilma liigutamiseta süüakse ikkagi korrapäraselt ja tugevalt. See kõik saab eriti koomilise varjundi seeläbi, et meiega sõidab arvutult juudi kolleege. Päeval muretsetakse ka vajalikku vaheldust – loetakse, lobisetakse ja vahetevahel mängitakse kaarte. Loomulikult mängime väga väikese panuse peale ja minul enamasti ei vea, mis mind ei kurvasta, sest ebaõnn kaardimängus tähendab õnne armastuses! Vast kolmandik päevast läheb lobisemise peale, kus igaüks südant puistab ja oma palavasti armastatud pruudi või oma kalli naise peale mõtleb. Teil peavad kodus juba kõrvald kumisema. Sama saatus – lahkumine oma armastusest – viib vennasüdamed üksteisele veel lähemale ja jagatud rõõm on ka siinses olukorras – kahekordne rõõm. – Mis puutub maasse ja inimestesse, siis pole Siber üldsegi mitte nii „Siberi moodi”, nagu seda endale tavaliselt ette kujutatakse. Raudteeäärsed linnad on päris euroopalikud. Näiteks Irkutsk jätab poodide, võõrastemajade jms. poolest täiesti Euroopa linna mulje, kust võib osta kõikemööeldavat. Välismaiste kaupade hinnad on loomulikult kõrgemad. Meie otsustasime peaaegu ära, et asume pärast sõda siia elama, et palju raha teenida. – Ülehomme jätkame oma reisi ja seega algab sõidu huvitavam osa. Baikalini on 62 versta. Ehkki jää peale on rööpad pandud, sõidavad sealt otse ainult – tühjad ja kaupadega – vagunid, samal ajal kui reisijad pannakse saanide peale. Vahemaa peaks olema 38 versta. Tšitas jään veel 1-2 päevaks dr. Thari juurde ja siis läheb

reis edasi sihtkohta. Alguses on hospitalis tööd vähe või pole üldse. Полевый госпиталь'is on 4 arsti töö: 1 главный врач, 1 старший ординатор и 2 младшие орд. Voodeid on 250. Igal arstil on oma osakond. Elatakse väljaspool ja tullakse ainult kindlateks tundideks hospitali. Niisiis pole väljavaated ülemäära kehvad.

Minu armas kallis! Jälleenägemine teeb lahusoleku magusaks. Kui me oma raske katsumuse kannatlikult läbi teeme, on meie tulevane, oivaline elu selle ootamatu vahejuhtumi tõttu veelgi ilusamaks saanud. Teadmine, et üks võrratu, jumaldatud kaaslane, suure elujulgusega, rikas vaimult ja voorustest, on ükskord tema kõrval, annab mehele jõudu ja tugevust kõike kannatada. Kõik minu teed ja tegemised peavad viima selleni, et sind, mu ainuke aare, õnnelikuks teha. [– – –]

Palun ema südamlikult tervitada minu poolt. Kui jumal tahab, pöördub tema poeg varsti koju tagasi ja on vanematele hoolas laps.

Järgmine kiri tuleb Tšitast.

Südamest suudeldes

jään igavesti

Sinu Fritz

*

Nikolsk-Uss., 3. juuni 1904
kell ½8 hommikul

Minu väike armas pruudike,

Kirjutan need read suure kiiruga, sest post viiakse kohe ära j[a] see kiri peab kaasa minema.

Kummalisel kombel sain Sinu kirja 3. maist alles eile õhtul, samas kui kaart 8. maist mulle juba 30. mail kätte toodi. Südamlik tänu ilusate kirjade eest, mis siin kaugel maal on peaaegu minu ainukeseks rõõmuks. [– – –]

Uut on mul vähe teatada. Aga – siiski! Paari päeva eest saabus Punase Risti Tallinna kolonn (dr. Brackel, Stender, Friedenstein j[a] Blumberg) j[a] jääb siia kindlasti 2 nädalaks, võib-olla aga ka päriseks (vähemalt lähimasse ümbrusse 30 versta ulatuses). Üleeile sõitsid dr. Fehrberg, Johannson j[a] Ungern-Sternberg Tšitast oma hospitalidega siit läbi – Habarovskisse. Dr. Thar j[a] Russow peavad täna läbi sõitma, samuti Habarovskisse. Seal pannakse nad vist kuhugi kaugemale paika.

Kuidas minu igapäevane elu välja näeb? ... Elame dr. Maydelliga omaette 3-toalises köögiga majakeses, mille eest maksime kuus enne 31, nüüd 25 rbl. Süüa teeb minu teenija Mentšikov, söök maksab kummalegi kuus umbes 40 rbl. Kell 9 hommikul lähen teenistusse. Minu all on 2 haiglapalatit, kummaski 40 voodit. Oma 80 patsiendiga töötan kuni kella 12 või 1-ni. Minu juures on silma-kõrva-neeru- ja reumahaiged. Haavatuid on meile mõned üksikud toodud, sest Punase Risti hospital võtab need endale. Nakkushaigustest pole meil senini ühtegi juhust olnud, terves ümbruskonnas pole ühtegi teada. Hiljem tuleb kindlasti verine kõhutõbi (düsenteeria) ja tüüfus. Aga pole ju teada, kas nakkushaiged (epideemilisi) Nikolskisse üldse tuuakse. Niikaua on töö päris hästi talutav. Siis tulevad dežuurid! Reservihospitalis on neli arsti: 1 ülemarst, kelle käes on juhtimine, haiged ta ei ravi, 1 vanemordinaator j[a] 2 nooremat. Seaduse järgi on valvekorras ainult nooremad ordinaatorid. Nii pean minagi iga II päeva tagant hospitalis istuma, olen sellest juba tüdinud. Aga kuhu sa hing pääsed! Aegamööda on meil linnas tekkinud terve hulk tutvusi. Aga seal, kus süda, seal ka meeled – minu kalli, kalli pruudi juures.

Palun ema j[a] Richardit minu poolt südamest tervitada.

Mõttes emban Sind õrnalt ja suudlen minema kõik Sinu väikesed mured.

Jään armastuses ja truuduses

igavesti Sinu Fritz

*

Nikolsk, 2. august 1904.

Armas pruudike,

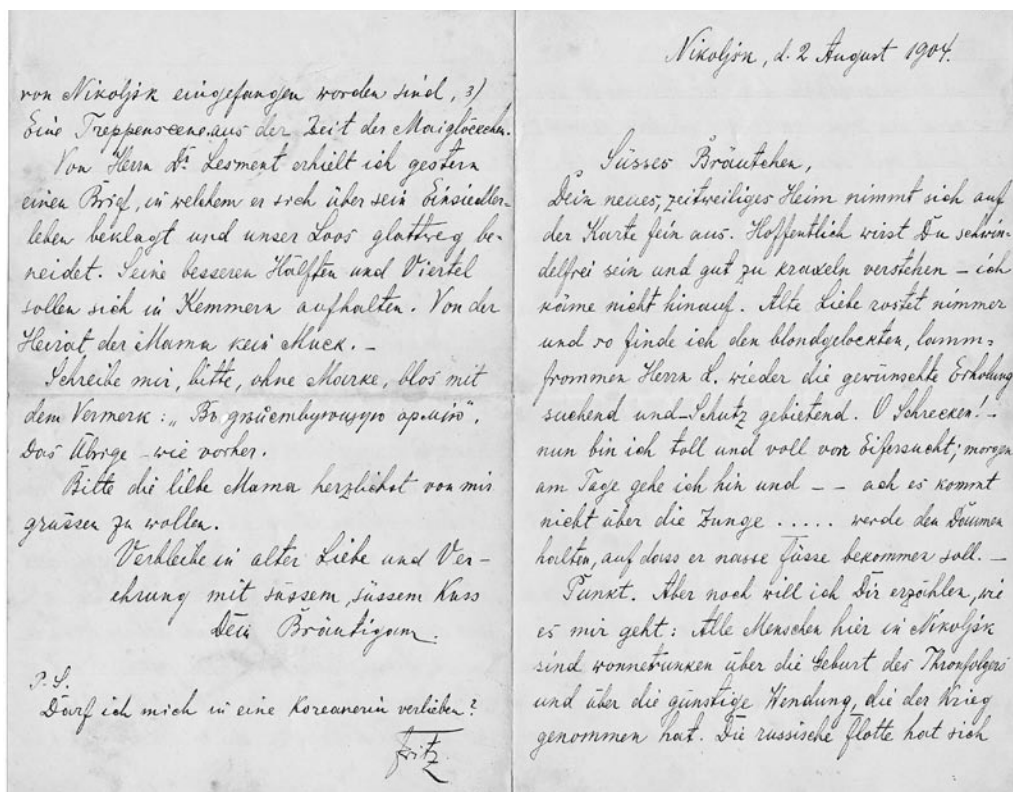
[— —] Aga veel tahan Sulle jutustada, kuidas minul läheb: kõik inimesed siin Nikolskis on rõõmujoovastuses troonipärija sünnist ja soodsast pöördest, mille sõda on võtnud. Vene laevastik on vapralt läbi löönud ja ülemvõim merel võetakse kollastelt varsti ära. Siis peaks sõja lõpp varsti näha olema, olukord, mis paneb iseäranis Sinu ja minu rõõmust hõiskama. Eriti tõuseb meie, seltsimeeste, seas rõõmsam meeleolu. Ikka jälle leitakse võimalus rõõmsalt üksteise juures koos istuda ja eluvõlulid nautida. Põhjalikult mõnusalt peeti dr. Thari sünnipäeva. Pühapäeviti kohtutakse kasiinos. 6. augustil toimub Eestimaa Laatsareti sisseõnnistamine, niisiis – kõikjal väikesed sündmused. Tervis on meil kõigil väga hea, ehkki kodumaal kuulutati meid kõiki järjekorras haigeks jne. Nakkushaigustest pole me siiani sama hästi kui mitte midagi näinud; viimasel ajal on kõikidesse meie hospitalidesse arvukalt haavatuid toodud, kes on suuremate lahingute ootuses mujalt evakueeritud. Sel põhjusel on med. huvi meie juures tõusuteel, sest miski pole huvitavam kui näha suurel hulgal kõikvõimalikke moodsate kuulide põhjustatud haavu. Võib tõesti humaansetest kuulidest jne. rääkida, haavad paranevad ülimalt kiiresti ja hästi. [— —]. Härra dr. Lesment'ilt sain eile kirja, milles ta kaebab oma erakuelu üle ja meie saatust lausa kadestab. [— —].

Jään endises armastuses ja austuses magusa, magusa suudlusega

Sinu peigmees

P.S. Kas ma tohin korealannasse armuda?

Fritz

*

Nikolsk, 9. sept. 1904

Minu südamest armastatud pruudike,

Pärast järjekordset lühikest katkestust tõi post mulle eile Sinult korraga kolm ilusat kirja: 7., 10. ja 13. augustist. Nagu tavaliselt, pean ma ka seda kirja alustama südamlike tänuavaldustega ja ometi ei suuda sõnad väljendada kogu minu suurt tänu Sinule. Mis mind alati kõige sügavamalt puudutab, on Sinu isetu armastus minu armsate heade vanemate vastu. Vaatamata koormavatele sõitudele ja hoolimata kõikidest ebaseadmisest, mida viibimine Hendrikul antud oludes Sulle valmistama peaks, ei jäta Sa ometi, ikka ja jälle vanu vanemaid oma armsa külaskäiguga rõõmustamast. Kui tänulikud vanakesed Sulle selle eest on, seda näed Sa vist kõige paremini neist säravaist silmist, mis Sind iga kord vastu võtavad. Minu tänu seisneb kõige kallimas, ainukeses, mida mul anda on – purunematus armastuses ja truuduses, jumaldavas austuses ja imetluses. Seda pole palju, kuid ometi – kõik, Sulle, minu südamepruut, on Sinu kihlatu armastus – kõik. Nii tunnen ja mõtlen mina ja meie ei saa erinevalt tunda. Teadmine, et Sinu tubli Fritz Sind truult, tõsiselt ja igavesti armastab, sind jumaldab, ainult Sulle elab – see peab Sulle kannatust ja jõudu andma, kahekordset koormat, mille ma Sulle olen andnud, edasi kanda, kuni Sinu Fritz tuleb Sind välja päästma. See, kellel on nii palju elujulgust nagu Sinul, see mängib koormaga, mida saatus kas hea või halvaga kanda annab. Ütle, kas mul pole õigus, kui väidan, et minu kallis pruut on – energiline?...

Nikolskist on vähe uut ja rõõmustavat teatada. Kui alustada ilmaga – tänavune september on nagu petlik aprill. Sajab pea iga päev ja seejuures on ebaseadmiselt külm. Nüüd lohutatakse meid juba oktoobriga, aga mina ei jaga enam optimistlikku vaadet selle maa uhke sügise kohta. Tööd on viimastel päevadel kohutavalt palju. Ljao-jangi lahingust saadik on kõik hospitalid ääreni täis. Haavad on aga suures osas nii kerged, s.t. vintpüssi kuul jätab üldse nii kergeid kahjustusi, et inimesed saavad enamikel juhtudel terveks juba reisil hospitali. Teine asi on aga granaadi- ja šrapnellikildudega, need purustavad terveid jäsmeid. Ometi on kuulihaavad arstile väga huvitavad. Moodne relv on ka sõjakirurgia täiesti uutele radadele juhtinud. Tänapäeval pole laskehaavad koljus, maksas, kopsus ega maos absoluutselt ohtlikud, vaid võivad tihti ilma igasuguste tagajärgedeta lühikese ajaga paraneda. Mul on endal mitmed sellised juhtumid vaatluse ja ravimise all olnud: kaks korda läbi pea ei tee midagi. Otsin endale hiljuti ühe patsiendi käest jaapani vintpüssi, mille pärast mind nüüd väga kadestatakse. Väärtuslik on see asi eriti selle poolest, et üks vene kuul on püssipära riivanud. Sellega ehime oma kodu. Igavuse üle pole niisiis põhjust kaevata, eriti kui selle jaoks pole aega, vähemalt praegu mitte. Muidu veedetakse vabadel õhtutel aega kõikisugu tempudega. Fotografeerimine ei taha enam eriti hästi edeneda, sest puudu on vajalikest vahenditest: kõik on vana, seisnud ja rikutud. Loetakse – kui midagi lugeda on. Peale ajalehtede pole saksakeelset lektüüri enam midagi. Suhtlemine piirdub peamiselt tuttavate kolleegide ringiga. Veel eile pühitsesime Maydelli j[a] Schillingu külalistena Estonia¹⁹ rajamist. Tublisti vindine meeleolu kestis varaste hommikutundideni.

Mis minu korterisse Tallinnas puutub, ei oska ma mingeid samme astuda. Tehku härra Strandmann²⁰ asjadega, mis ta tahab. Ta on ju Tallinnasse elama asunud, seega on tal korterit ju vaja. Kuni 20. oktoobrini olen oma kolmandiku üürist maksnud. Kui ta korterist ära läheb, siis pidi ta ka minu asjad üle võtma. Aga kui ta tahab minult veel ühte makset, eks pean siis sellegagi nõusse jääma, s.t. muidugi, kui ta minu vana korteri alles hoiab. Ma pole asjaga ise üldse kursis ega oska teha mingeid ettepanekuid. Saadan talle raha, et ta kindlustaks mööbli veel üheks aastaks Rossijas 1500 rubla peale. Kui teile näib mõni muu mõte õigem, andke mulle palun teada või tegutsege oma äranägemise järgi, seega jään teile tänuvõlgu. [...] Seniajani kiire ja korralik postiühendus on

¹⁹ Baltisaksa üliõpilaskorporatsioon „Estonia” asutati 7. septembril 1821 Tartus.

²⁰ Friedrich Akeli kaasüüriliseks oli Otto Strandman.

meid natuke ära hellitanud, küll me varsti saame ka teistsuguseid kogemusi. Niisiis viimast korda: kui kirju või telegramme kauem oodata tuleb, siis ei ole ühendus korras. Haigestumist ei tohi siit järeldama hakata, sest ümberringi leidub teisi inimesi, kes teile sellest teatada saavad ja seda ka teevad. Haige ollakse ainult siis, kui sellest otse teada antakse, muidu on post süüdi. See, palun, võimalusel ka vanematele selgeks teha.

Armsal emakesel suudle minu poolt lapselikus aukartuses ja tänulikkuses kätt – kätt, mis mulle minu pruudi kasvatas, „armastuse ja rangusega”, nagu emake mulle seda ise ütles. Ja Sind, minu kallis, emban mõtetes, suudlen ja kallistan sügavaimas andumuses mitmeid tuhandeid, tuhandeid kordi.

Sinu Sind imetlev

Fritz

*

Nikolsk, 25. oktoober 1904

Minu armas pruudike,

Eile istusime mõnusalt tsirkuses ja nimelt suurema kolleegidest seltskonnaga. Mulle tehti ettepanek tsirkusearstiks hakata, mille eest saab tasuks vabapääsme. Ei tahaks oma abi vaestele inimestele keelata ja kui direktor mind kenasti palub ja mulle visiidi teeb, siis annan kindlasti oma nõusoleku, sest mul on hulganiisti asendusmehi, kes rohkem kui hea meelega minu töö üle võtavad. Täna on meil juba kärekülm ja oma soojas toas on lõpmata hea. Uut pole meil mitte midagi. Moodsustatakse uusi hospidale ja seatakse sisse äsjavalminud barakkidesse. Nakkushaigused puuduvad täielikult, seevastu on pärast peetud lahinguid suur hulk haavatuid. Palju rõõmu teeb mulle minu silmaosakond, mis on alati täis ja kogu aeg täiendust saab. Heade saavutuste üle võib rõõmustada. Mul on laitmatu velsker, härra Koslov, ja tulehargist öde, aga osakonnas, mis on 80 voodi suurune, valitseb range kord. Kevadeks plaanime koos korterikaaslasega kohamuutust. Me tahaks ka veel midagi näha ja oma väsinud kolleegid välja vahetada. Aga teile ei peaks see muret tegema, sest see kõik asub ju kaugel eemal. Dr. Tharil läheb hästi, dr. Lesmentist, Reimannist ja Konikust meil teateid pole. Selleks korraks – kõik.

Ema ja Sind tervitab ja suudleb Sinu Südamefritz.

Millal ma eestikeelse kirja saan?

*

Nikolsk, 24. november 1904

Südamekallis pruudike,

Sain just Sinu viimase armsa kirja, enne selle saabumist olen aga ise natuke laisk kirjutaja olnud, nüüd aga haaran otsekohe sule, et armast ema ja Sind südamest tänada, et olete nii armastusväärselt jaksanud kanda vajalikku hoolt minu mahajäänud asjade paigutamise eest. Loodetavasti peab see asi kuidagiviisi korda saama, ehk läheb härra Strandmannil neid edaspidi vaja, siis oleksid kõik sekeldused möödas. [– – –] Dr. Paldrocki eradotsentuur valmistas mulle rõõmu ja meeldiva üllatuse.²¹ Teatud poolt tehti talle ju takistusi ja sellepärast jõudis ta alles nüüd eesmärgini (möödunud aastal valis teaduskond ta juba ära, aga ülikooli nõukogu ei kinnitanud teda „eesti püüdluste“ pärast). Et tema loengud Sinu tuttavale tudengile ei meeldi, paneb mind tegelikult imestama, sest tema kahtlemata latus ettekanne peaks isegi nii-nii-la-la-sisu etemaks tegema. Mõninga harjutamise järel ei jäta tema ettekanne kindlasti midagi soovida ja sisu lonkab usinuse karkudel ka tagant järele (mitte teaduslik pea, vaid väsimatu edasitrügija)!

²¹ Aleksander Paldrok (1871–1944), töötas Tartu Ülikoolis dermatoloogia eradotsendina 1904–1915, osales ka Vene-Jaapani sõjas Vene III armee staabi ülemarsti kt.-na.

Söber Männing on siis hip-hip-hurraa-seltsi esimeheks valitud!²² Önnitle teda südamest ja ütle, et tema söber on uhke laisast kirjikirjutajast direktori peale, kes nüüd saab rahas kaevata nagu mutt mullas. Soetan endale Meloni- või Apelsinitänaval puust ubriku, et seda söbrasilmadel – hinnata lasta. Oivaline – kas pole?

Lihtsalt kohutav, milliseid „Postimehe” artikleid „Düna Zeitung” ära trükitab! Kui Tõn. peaks tõesti võimeline olema midagi sellist kirjutama – kui armetu. „P“-st ma lugemiseks enam ei saa, sest minu heategija on ära sõitnud ja tean seetõttu ainult saksa ajakirjanduse seletusi. Ja, ja – takt, takt ja veel kord takt! Ja sellest on meie inimestel puudus, lihtsalt hale vaadata...

Jõulukingitus pruudilt – kaunistab peagi pidulikult jõululauda. Rõõmustan selle üle lausa hirmsasti. Mõtlen ometi – sõda ja jõulud kingitustega. Minul läheb hästi nagu ikka. Minu silmaosakond õitseb ja valmistab mulle vist kõige rohkem rõõmu. Peaarst olevat – nagu mulle üks öde tunnistas – minust sissevõetud, ja see on ju ka midagi väärt. Viimasel ajal loetakse palju, mul on terve kuhi raamatuid läbi. Nii mõndagi saame Vladivostokist. Soovitan Sul kindlasti lugeda: Buddenbrookid, Thomas Manni romaan. Ehk oled juba kuulnud. Lihtsalt suurepärase!

Südamlike tervitustega armsale emale ja armsale pruudile

jään truus armastuses

Teie Fritz

[--]

*

Nikolsk-Uss., 20. jaanuar 1905.

Minu kallis pruudike,

Sinu armsat kirja öela ajaleheväljalõikega lugesin juubeldava rõõmuga ja olen südamest rõõmus, et Sina selles tähtsas asjas minuga samamoodi tunned. „Hall mass” tegi tõesti imesid ja meil on tõesti põhjust selle üle rõõmustada, sest tõepoolest tuleb kord aeg, kus ka meie peame tarkade sakslaste juures upakile aetud asjadele käed külge lööma. See on tore, kui Sinu Fritz ükskord mapiga raekotta jalutab – kas pole? Niisiis – südamlik suudlus tulevasele proua linnanõunikule eeskujuliku põhimõttekindluse eest. Sa oled mulle nii lõputa kallis oma selgete tarkade vaadetega!

Saadan sulle juuresolevalt taas paar koopiat. Kahel näed Sa meie hospitali tervikkoosseisu (ülemarstiga keskel), kolmas näitab Sulle tükikest meie jõulupuust. Kahjuks oli tuba kõvasti täissuistetud ja sellepärast on pildike „hall hallis”. Suits on fotograafi vaenlane. Kunagi saadan Sulle panderolliga veel mõned hiina pildid; saad võib-olla mõningaid kujusid hiljem oma maalimise juures näidisenä kasutada. A propos. Juba ärasaadetud piltide seas leiad Sa ühe punase kaardi hiina tähtedega. See on minu tavaline visiitkaart. Hiinlastel on nimelt üksnes punased visiitkaardid, ehkki minu teenistusjärgu jaoks oleks vaja natuke rohkem pindala – nii umbes pool arssinat.

Homme algab hiinlaste juures uus aasta, mida pühitsetakse umbes 15 päeva. 25. I lähen ühe tuttava rikka hiinlase juurde peole, kus hakatakse mulle mitmesuguseid maiuspalasid (mädamunad, vihmaussid jne. jne.) sisse söötma. Alkohol pidavat sellistel puhkudel ka rõõmsalt voolama. Oma kvartali on nad juba lippude ja punaste plakatite ja kuusepuudega ilusaks ehtinud, isegi kõige vaesemad muretsevad nendeks pühadeks määratud hulgal kaunistusi ja pilte. Need sellid meeldivad mulle väga ja ma olen peaaegu iga päev nende juures, olen seal üldiselt kõikjal nime „веселый капитанъ” ära teeninud, sest sõnaga kapten tähistab hiinlane iga „баринъ”-it”.

Minu elu kohta on vähe uut teatada. Kõik on vanaviisi: keha – siin Nikolskis, mõtted – Sinu juures, minu kallis, Tartus. Kuna inimene on alati ainult nii õnnetu, kui ta end tunneb, siis peab ilusti tubli olema, niikaua kuni ise omaenese kuidas-kus-ja-kui-kaua-olemist muuta ei saa. Minu

²² Karl Menning valiti 1904. aastal, pärast pastoriameti mahapanemist „Vanemuise” seltsi esimeheks.

korterikaaslasel läheb, jumal tänatud päris hästi ja ta kosub. Hiljemalt veebruari keskel peaks ta oma kojureisi alustama.

Täna on 20. jaanuar. Mäletad Sa, mis möödunud aastal sellel päeval juhtus? Siis külastas mind Tallinnas minu jumaldatud pruudike ja – ah kui ilusad olid õrnusehetked. Kui ka midagi muud peale mälestuste ei jää – ilus oli see aeg, taevalikult ilus. Tean ainult, et olin lõputult õnnest joobnud nagu laps ja embasin Sind, peljates sõnu, ja ikka Sina pidid vestluse eest hoolt kandma. Kui ma aga koju tagasi pöördun, siis on mul sulle nii palju jutustada, et isegi suudlemiseks aega ei jätku. Seniks suudleb Sind mõtetes ja tervitab armastatud ema ja Sind armastuses ja tänulikkuses

Sinu Friedefriedelfritz.

Palun tervitada nõbu Peetrit, sain tema kaardi kätte.

*

Nikolskoje, 18. märts 1905.

Minu armas Adele,

kõigepealt pean avaldama Sulle usina kirjutamise eest oma sügavaimat ja kõige soojemat tänu. Kurjakuulutat „võõrdumine”, millest Sa mulle kirjutad, on vist üksnes mööduvalt Sinu väikest südamekest ähvardanud, ja sellepärast ei pea ma rohkem muretsema. Loodetavasti ei tule see kunagi tagasi, sest sellised külalised mõjuvad meeolule halvasti ja peaksid pruutpaari parem päris rahule jätma. Meelega ei taha meie teda üldsegi mitte välja kutsuda.

Ootasin juba kannatamatult teadet, kas üldse ja millal minu endine patsient Sulle minu tervitused edasi andis. Paistab, et vaene mees oli tervelt 2 kuud teel. Oleks ta natuke reipam olnud, siis oleksin teile temaga mõned teeproovid jms. saatnud; tema niigi kehva jõuvaru juures ei tahtnud ma teda muuga koormata kui üks kiri Sulle ja teine dr. Koppelile. Võisid nüüd nagu süda lustib oma Fritzu kohta teateid pärida kõige autentsemast allikast – rohkem kui 10 kirja kirjeldada suudavad. Noh, mis Sa arvad oma sõjadoktor Fritzust? – Nagu alati, nii oli mul ka seekord väga hea meel kuulda, et Sa kodumaa põhimõttelagedatele tütardele mõistuse pähe paned. Ole selles ikka rohkem range kui leebe, sest selliste inimestega tuleb karmi käega ümber käia: siis ärkavad nad ennem oma talveunest ja mõistavad, mis on fanatism, mis rahvustunne, mis harimatus, mis on emakeel ja mida see tähendab. Kui üks eesti pastor eesti pastoritütrega järjekindlalt ainult eesti keelt räägib, keelt, mida pastoritütar kahjuks tõsiselt omandada ei püüa, siis ei ole pastor mitte mingil juhul fanaatik, küll aga haritud inimene (võib-olla). On palju tõde ühe saksa mehe sõnas, mis siin kõlab: „Emakeele mittetundmine on eksimatu märk tõelise hariduse puudulikkusest.” Niisiis eesti abielu vastu pole Sinu sõbrannal – välja arvatud fanaatikud – midagi, kahjuks on aga tema seisukohast kõik kõrgemalt koolitatud eestlased fanaatikud, sest nende juures on emakeel „kadakeelele” esikohalt peaaegu täiesti välja tõrjunud. Katsu ometi tõsiselt daamil, keda Sa muidu targaks ja mõistlikuks tüdrukuks pead, sellised vildakad arusaamad, mis eluga enam sammu ei jaksa pidada, peast välja ajada. See äsja mainitud pahe on meie naiste hulgas – kuidas teisiti võimalik – laialt levinud, aga ainult naised ise suudavad kõige mõjusamalt selle vastu võidelda: eeskuju abil. – Vähem meeldivalt puudutas mind lugu Simmi ja Oleskiga. Muidugi on need südametunnistuse asjad, mille kohta üksnes iseendale aru peab andma. Igaüks saab omal viisil õnnelikuks: mõni laseb end abiellu laulatada, teine viib endale naisterahva koju ja teeb sellest rohkem või vähem valgustkartva avaliku saladuse. Avalikkus võib seda ju väliselt pahaks panna, aga sügavamalt see teda ei puuduta. Aga oodata armusuhtele kaardi teel avalikkuse heakskiitu – see on jultunud häbematus, mis tekitab minus suisa nõrdimust! Avalikkus peab taolise loo kui tülgestava näite kõige karmimalt häbimärgistama ja hukka mõistma. Üks julgeb mulle kaardi teel teada anda, et tema elab ühe m...-ga kokku ja sellist suhet „abieluks” nimetada!! Ma sain Sinust varasemas kirjas nii aru, et too sell lasi ennast perekonnaseisuametis laulatada – niisiis seaduslikult, mis ei ole Venemaal lubatud; sellepärast ei saanud ma oma sappi nende jultunud

tüüpide üle välja valada, nii nagu ma seda – andesta mulle – nüüd teen. Ja miks teevad inimesed niimoodi? Peale täiesti ebaõnnestunud efektitsemise näib mulle veel üks teine põhjus olulisena: end ise jumaldades armastavad egoistid kardavad seadusliku abielu raskesti maharaputatavaid köidikuid. Hirm, et üksteisele muututakse väljakannatamatuks, sest oma ohvrimeelsuse puudulikkuses on jõutud õigele äratundmisele, annab „vabas suhtes” võimaluse vabalt taganeda („kai põrgu, sa kärnane emis” laseb Thomas Mann paksul saksil oma naisele hüüda).²³

Mis puutub „Kalkuniasse”, siis paneb mind proua dr. K. kaasategemine väga imestama. Selle naise vastu tunnen sügavat lugupidamist. Ehk suudab tema kahtlemata hea mõju asja siiski vaos hoida.[– – –]

Minul läheb hästi. Pärast lahinguid tõusis minu patsientide arv 108 meheni, nüüd läheb jälle mõõdukamalt. Vaenlane hõivab vist varsti raudtee ja ilmselt saadetakse hospitalid siit Habarovski kaudu kuhugi mujale. Aga see kõik on alles aegade rüpes. Dr. Maydell loodab lõpuks ometi puhkust saada. Ta pesitseb ikka veel Eestimaalaste juures, on aga juba päris hästi kosunud.

Südamlike tervitustega kallile emale ja Sinule
truuduses
Sinu Fritz

*

Nikolsk, 30. märts 1905

Minu armas pruudike,

Sain eile Sinu armsa kirja 2/III-st ja sain ehmatusega teada, et Sa sel ajal peaaegu kaks tervet nädalat ilma kirjadeta pidid olema. Mina vastan igal juhul igale Sinu kirjale, peaaegu kohe, peale selle kirjutati vahepeal ka veel mõne. Niisiis olen mina, mu pruudikene, kirjajätkutamises kindlasti ühe plussiga ees. Aga võistlus ei peagi ju aset leidma, vaid kumbki meist kirjutagu – mida rohkem, seda parem. – Olen väga rõõmus Sinu külaskäigu üle proua dr. Lesmenti juurde, veel enam Sinu soodsa mulje üle selle naise kohta. Veena teda, et ta ei ole rootslanna (nagu abikaasa seda väidab) ja tee temast meelegendel eesti naine. Sa näed, et ma usaldan Sinu hoolde terve eesti äraspidise naissoo reformatsiooni! Tegelikult oleksin ma tõeliselt rõõmus, kui Sa selles asjas südikamalt tegutseda tahaksid. Igal juhul ei avalda Sulle tänu niipea (välja arvatud mehed) ükski eevatütar, aga oma veendumuste nimel võib ka natuke ebaõiglust kannatada. Kõige paremini mõjub tark ja tasa-kaalukas eesküju ja täiuslik – emakeele omandamine. Tulge kokku, teie sõduri- ja doktorinaised, õppige eesti keelt. – Maalimistunnid peaksid küll väga huvitavad olema. Milline Raudadest teil on? On kaks venda R[audu].²⁴ Võtke nüüd asja tõsiselt, nii head võimalust ei pruugi enam teist korda tulla. Proovige pastelliga – väga ilus. Juhuslikult on trio terves koosseisus maalimises andekas, olen mõlemalt doktoriproualt kohati päris ilusaid asju näinud. Niisiis, palju edu!

Eile sain lühida kaardi dr. Paldrockilt Куанчензы`st 24. märtsist. Ta kaebab – uudiste puuduse üle: kuue nädala jooksul pole ta ühtegi silpi kodust saanud. Kummaline! Väga kummaline!! Nüüd – midagi uut: kolme päeva eest saabus siia käsk, kõik 16 hospitali peavad oma asjad pakkima. Niisiis evakueeritakse siit hospitalid – kuhu, see on esialgu täiesti teadmata. Nii on minu lähim tulevik täiesti ebamäärane: võib-olla Vladivostokki, võib-olla Amuuril Habarovski kaudu Transbaikalis, võib-olla puistatakse meid arstidena rügementidesse laiali. Loodame niisiis parimat ja olgem valmis halvima. Mina kõlban kõige jaoks. Arvestades eelseisvat liikumaminekut saatsin Sulle eile

²³ Need sõnad ütleb Th. Manni „Buddenbrookides” (1901) Tony Buddenbrookile tema teine abikaasa. Ka see abielu lahutati.

²⁴ Tõenäoliselt õppis Adele Tenz Kristjan Raua juures, kes oli 1904. aasta sügisel asutanud Tartusse õppestuu-dio ja andis ka eratunde. Tema kaksikvend Paul Raud oli juba 1904. a. lõpul Tallinna asunud. 2. aprillil 1905 kirjutab Fr. Akel: „Olen väga meelitatud, et Raud sind omal algatusel maalida tahab.”

Nikol'sk, d. 4 August 1905.

Mein Adelechen,

Die langen und bungen Tage unserer seligsten Hoffnung sind da, aber bisher hat der Drost nur beunruhigende Nachrichten gebracht! Die Japaner haben harte Bedingungen gestellt und morgen oder übermorgen wird die Entscheidung fallen – ob Frieden oder weitere lange Jahre des Krieges. Das Harten ist weit quälender als die Sehnsucht selbst. Du wirst es mir verzeihen, wenn ich Dir nur zwei Zeilen schreibe; ich bin eben wenig befähigt zum Schreiben. Im nächsten Brief erfährt Du – Freud oder Leid.

Mit innigem Kuss

Dein Fritz

(ilmselt viimase) paki. Kahjuks saadan Sulle üksnes pisiasju ja oleksin pidanud selle asemel midagi väärtuslikku läkitama, aga siin ei ole midagi niisugust. Selle, mis Sulle ei sobi, võid ju ära kinkida, ka tühised asjakesed leiavad tänuliku omaniku. Selle mõttega saadan Sulle veel diivanipadjapüüri, mille ma ühe kolleegi käest, kellel neid paar oli, pidin ära võtma. Veel saatsin Sulle postiülekandega 100 rubla kui ühe osa minu väikestest varudest. Kui Sa raha küljest nakitsed, pole ma kindlasti pahane – „range mees”. Saadan varsti oma säästud, kui võimalik, jälle Sulle. Maydell ootab ikka veel ärasõitu. Tahaksin meelsasti temaga ühineda, aga seda ei saa mitte jne. jne.

Lootuses peatsele rahule tervitab

Sind südamest Sinu Fritz

Minu tervitus kõigile sõduri- ja abielunaistele, kelle mehed on kaugel

*

Nikolsk, 17. august 1905

Armas südamepruut,

täna on Sinu kaitsepühaku päev, mida me kahjuks ikka veel lahus peame pühitsema. Peale selle on Teil ilus kuuvarjutus, millest meie ei saa mitte midagi näha, sest meil on sellel ajal öö. Et kannatuste mõõtu pilgeni täita, toob telegraaf täiesti segaseid ja vasturääkivaid uudiseid. Olla või mitte olla – on ikka veel küsimus! Paistab, et ümberringi on inimesed kaotamas lootust peatsele rahusõlmimisele, mina hoian enda isikule veel usinasti pöialt. – Midagi uut meie pool teadupärast ei juhtu. Möödunud kuul oli mul vähemalt natuke tööd, mis oli päris meeldiv. Ma võtsin Punase Risti Kaupmeeste Ühingu laatsaretis asendajana silmapatsiente vastu, aga nüüd likvideeritakse see laatsaret ja sellega lõpeb ka minu eralõbu. Uus on aga sellel aastal tohutu meloni- ja arbuusi-saak, mis pakub ka meile kõige meeldivamat tegevust. Selleks on mul juba vajalik luba oma kõhu käest saadud, nii et elu materiaalne külg ei jäta nautlemise koha pealt midagi soovida. Nagu näha – apaatia ja materialism on rõõmsalt käsikäes.

Jaht on juba täies hoos ja nii mõnigi pardike ja haneke tunneb end kehvasti. Muuseas, siin süüakse parema puudumisel iga päev ulukiliha, sest loomaliha, 45 kop. naela eest, on vaesematele hingedele haruharv lõbu. A propos: 1 naela soola eest maksame praegu 25 vene kopikat, 1 naela või eest kuni 1.60 kop. Vaesematele inimestele on sõda tõeline õudus, sest köht ei taha mõistuslikest argumentidest midagi teada.

Suudluste ja tervitustega

Sinu, ainult Sinuga õnnelik Fritz

Tõlkinud ja kommenteerinud
Astri Schönfelder

Astri Schönfelder

(1972)

Õppinud ajalugu ja kunstiajalugu Tartu ja Hamburgi ülikoolis, 2002 *magister artium* teemaga *Der deutsche Bürger contra homines novi. Die städtischen Wahlkämpfe in Estland 1877–1914* (Saksa kodanik *contra homines novi*. Linnavalikogude valimisvõitlused Eestis 1877–1914). Alates 2003 Riigiarhiivi arhivaar.